

Olaylar • Gerçekler

ÖZ TÜRKÇE

-maç, -meç eki

Dilimizin söz dağarcığı hızla zenginleşiyor. Yeni yeni söz değerleri kazanıyor Türkçe. Bu değerleri yaratmak için değişik yollara başvuruluyor. Türetme, birleştirme, örneksene gibi sözcük yapma yolları işletiliyor. Bunların olanakları sonuna değin deniyor. Böylece Türkçenin söz yaratma, yeni kavramları karşılama gücü geliştiriliyor.

Türkçenin söz yaratma gücündeki gelişimi, yapım eklerinin durumunda görebiliriz açıkça. Öz Türkçe akımından önce bir, ya da birkaç sözcükte görülen, bu yüzden de "az işlek" diye bilinen bir ek, bugün birçok sözcükte yer almaktadır. Başka bir söyleyişle işlerlik kazanmış, kullanılmış alanı genişlemiştir. Örneğin, *-deş, -daş* ekini ele alalım. Bu ekle türemiş sözcüklerin sayısı oldukça sınırlıydı, birkaçı geçmezdi eskiden. *Arka-daş, ad-daş, ayak-daş, yol-daş* gibi kimi sözcüklerde görülebilirdi ancak. Bugünse değişmiştir bu durum. Yeni sözcükler türetilmiştir bu ekle: *Anlam-daş, çağ-daş, denk-teş, duygu-daş, düşün-deş, ev-deş, görev-deş, iş-teş, oy-daş, öz-deş, pay-daş, ses-deş, soy-daş, tür-deş, ülkü-deş, yan-daş, yön-deş, yurt-taş* gibi.

-daş, -deş ekinde gözlemlediğimiz bu gelişme, *-cil, -men, -el, -enek, -t* gibi az işlek bilinen öbür ekler için de söz konusudur. Bunların da işlerliği artmış, kullanım alanı genişlemiştir. Bu da kendiliğinden değil, bunların işletilmesiyle oluşmuştur. Eklerin işletilmesi, Öz Türkçe akımının en önemli katkılarından biridir dilimize. Çünkü bir dilin zenginliği, söz dağarcığındaki sözcük sayısından çok, yapım eklerinin işleklili-

ğine, esnekliğine bağlıdır. Ortaya çıkacak yeni kavramlar, yeni nesne ve eylemler, köklere getirilecek yapım ekleriyle karşılanır. Bu bakımdan yapım eklerinin işlerlik ve esneklik kazanması, dilin zenginleşmesi demektir bir bakıma.

Son yıllarda işlerlik kazanan yapım eklerimizden biri de *-maç, -meç* ekidir. Kuralcı dilbilgisi kitaplarında bu ek, az işlek bir ek diye nitelendirilir: "İşlek olmayan bir ektir. *Bula-maç, bazla-maç, kıy-maç* (çarpaz, şaşı), *yurt-maç, çığırt-maç* kelimelerinde bu ek vardır." (Muharrem Ergin, *Türk Dilbilgisi*, s. 187.)

Geçerliğini yitirmiştir bu tanım. Şunun için ki *-maç, -meç* eki verilen sözcükler dışında başka sözcüklerde de bulunmaktadır. Bunların başlıcalarını anlamlarıyla birlikte sıralayalım:

almaç: Bir elektrik akımını alıp başka bir kuvvete çeviren aygıt,

demeç: Önemli bir kimsenin herhangi bir sorun üzerine söyledikleri, beyanat.

dilmaç: Bir dilden bir dile sözle çevirme yapan, bu işi meslek edinen kimse, tercüman.

ayırmaç: Bir şeyi benzerinden ayırt etmeye yarayan durum ya da öge, farika.

eğmeç: Ok atılan yayın ve buna benzer eğri şeylerin biçimi, kavis.

emmeç: Kendisine bağlanan bir kabın içindeki gazı seyreletmeye ya da sıkıştırmaya yarayan aygıt.

katışmaç: Aynı cinsten olan şeylerin bitişip yapışmasından oluşan küme.

kazmaç: Kazı makinesi, ekskavatör.

kurutmaç: Mürekkebi kurutmak için kullanılan yumuşak, havlı kâğıt, kurutma kâğıdı ve bunun takılı bulunduğu baskı.

sarmaç: Kadınların saçlarını kıvrırmak için, sarıp sıkıştırdıkları açılır kapanır, küçük zıvana, bigudi.

sıkmaç: Türlü ereklerle yapılmış her çeşit sıkıştırıcı aygıt, kompresör.

soğutmaç: Soğutucu aygıtımüberrit.

tutamaç: Bir şeyin tutulup çekilecek yeri.

Kuralcı dilbilgisi anlayışına bağlı kimi kişiler, az işlek eklerle sözcük türetmenin doğru olmadığını, bu eklerle türeyen sözcüklerin dilde tutunamayacağını yineleyip dururlar. Dil devriminin ereğine inanmış olanlarsa, bunun tersini düşünmektedirler. Bir yapım eki tek bir sözcükte de bulunsa, onu örnekseyip başka sözcükler türetme yoluna gidiyorlar. Bu yolla az işlek eklerle canlılık, işlerlik kazandırıyorlar. Dilimizin geleceği için sevindirici bir tutumdur bu.

Neden Olmak

Genç yazarlarımızın, öz Türkçe akımının getirdiği yeni sözcükleri kullanmaya karşı gösterdikleri çaba övülmeye değer. İçlerinde kırlı kırk yaranlar var. İşin kolayına kaçmıyorlar. Yabancı kökenli bir sözcüğü kullanmamak için zorlanıp diremiyorlar. Sözcüğün Türkçesi yoksa, arıyorlar; buluyorlar. Dilimiz her gün biraz daha güzelleşip geliyorsa bunda değindiğimiz gabanın büyük payı var.

Yeni sözcüklerin kullanımında yalnızlıklar da yapılmıyor değil. Örneğin genç bir yazarın şu cümlesine bakalım: "... edebiyat olayını açıklamamıza yetmez. Çünkü böyle tek boyutlu bir bakış edebiyatın kendine hastalığını yitirmemize neden olabilir."

Yazar bu cümlesinde "sebepl olmak"ı "neden olmak"la karşılamaya çalışıyor. Yanlışlığa düşüyor bu yüzden de. Çünkü *neden* sözcüğünün karşıladığı "sebepl" ile "sebepl olmak"-taki aynı değildir. Yardımcı eylem ile kullanılan *sebepl* sözcüğünü bu eylemden ayrı düşünemeyiz. Aynı bir anlam birimidir. Birbirine karıştırmamak gerekir. Şöyle ki "bunun sebebi" yerine "bunu nedeni" diyebiliriz ama, "buna sebep oldu" yerine "buna neden oldu" diyemeyiz. "Sebepl olmak"ı mı kullanalım? Kullanmayacağız elbette. Türkçe düşünerek bunun yerine "yol açmak" diyeceğiz.

Dilimize giren yabancı sözcüklerin türlü anlamları vardır. Bunların tümünü aynı sözcükle karşılayamayız. Sözcüğü, "tabiat" yerine "doğa" sözcüğünü kullanıyoruz. Ama "tabiat" yalnızca "doğa" demek değildir. "Tabiatı bozuk" yerine "doğası bozuk" diyebilir miyiz?

Yabancı sözcüklerin değişik anlamlarını her yerde aynı Türkçe sözcükle karşılamaya eğilimi, örneklediğimiz türden yanlış kullanılışlara yol açıyor...

Emin ÖZDEMİR

KİTAPLAR

İslâm Edebiyatı ile İlgili Bir Antoloji

Batılı bilginlerden bazıları Doğu edebiyatları üzerine eğilip bazı çalışmalar yapıyorlar ve bunları yayımlanma da çıkarıyorlar. Bu konudaki bütün çalışmaları burada anmanın bir gereği yoktur. Bu arada bazı bilginler de genel olarak İslâm edebiyatı üzerinde dururlar ve bir dil birliğinden yoksun olan böyle bir edebiyatın ürünlerini değerlendirmeye çalışırlar. İslâm dinine bağlı ulusların, dünya coğrafyası göz önünde tutulursa, geniş bir alana yayıldığı söylenebilir. Bu geniş alanda birçok dilin kullanıldığını da hemen anımsarız. Sözcüğü bir Farsça, bir Arapça ve bir Türkçe vardır ve bunların ayrı birer edebiyatı bulunmaktadır. Belki de Osmanlıca'nın bir İslâm diline doğru atılmış bilinçsiz bir adım olduğu söylenebilir. Ama, bugün böyle bir dil söz konusu değildir artık.

Son yıllarda, İslâm edebiyatı ile ilgili olarak bir antoloji yayımlanmıştır. *Anthology of Islamic Literature* adını taşıyan bu kitap Amerika Birleşik Devletleri ile İngiltere'de ayrı ayrı iki baskı yapmıştır¹. Kitabı düzenleyen James Kritzeck, 1930 yılında doğmuş ve öğrenimini Colledgeville'deki St. John's Abbey'de ve Princeton Üniversitesi'nde yapmıştır. 1955 yılından bu yana bu üniversitede Doğu dilleri profesörüdür. İslâm ülkelerinin hemen hepsini gezmiş, Orta Asya ve Tropik Afrika'da yaşayan Müslümanlarla ilgili yayınlar yapmıştır. Fas, Mısır, Japonya gibi ülkelerde konuk profesör olarak bulunmuş, 1957 Münih Doğu Bilginleri Toplantısı ile 1960 Moskova Toplantısına delege olarak katıl-

¹ James Kritzeck, *Anthology of Islamic Literature*, Pelican Original, Londra 1964, 400 sayfa.